

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ COMPONENT ELEMENTS OF THE CRIME PREVENTION MECHANISM IN UKRAINE

Актуальність статті полягає в тому, що запобігання злочинності на сьогодні є одним із найбільш пріоритетніших напрямів діяльності кожної держави. Проте на сьогодні залишається недостатньо дослідженим питання щодо визначення злочинності, а відтак важко встановити поняття та сутність механізму запобігання злочинності з метою його удосконалення у практичній площині. У зв'язку з цим актуальним є дослідження проблем функціонування механізму запобігання злочинності на сучасному етапі розвитку України. Метою статті є аналіз доктринальних джерел щодо поняття та сутності механізму запобігання злочинності та формування на основі цього авторської дефініції. У науковій статті проаналізовано поняття та структурні елементи механізму запобігання злочинності. Зазначено, що у сучасних умовах розвитку української державності та агресивного військового вторгнення росії на територію України важливе значення має захист національної безпеки. Основним фактором при цьому є розробка нових та вдосконалення існуючих методів та заходів запобігання злочинності, розробка та прийняття комплексного плану запобігання злочинності. У зв'язку з цим, виникає питання щодо визначення складових елементів механізму запобігання злочинності, який повинен бути спрямований на досягнення соціально прийняттого рівня злочинності, мінімізацію наслідків вчинення кримінальних правопорушень. З'ясовано, що чітко поділити загальносоціальне запобігання злочинності на окремі заходи, а також назвати конкретні засоби такого запобігання неможливо. В об'єктивній дійсності вони проявляються одночасно й нероздільно, а суб'єктами загальносоціального запобігання злочинності є усі легальні соціальні та державно-правові інституції, а також кожний законослухняний член суспільства, які своєю правомірною діяльністю розширюють та укріплюють культурну сферу життєдіяльності суспільства, звужуючи й послаблюючи тим самим сферу його субкультури та її кримінально протиправного сегмента. Зроблено висновок, що під механізмом запобігання злочинності доцільно розуміти процес реалізації комплексу взаємопов'язаних і взаємоузгоджених заходів економічного, правового, політичного, організаційно-управлінського характеру, які спрямовані на попередження, профілактику та припинення кримінальних правопорушень і здійснюються спеціально уповноваженими державними органами в рамках комплексного плану запобігання злочинності.

Ключові слова: запобігання злочинності, механізм запобігання злочинності, кримінальні правопорушення, профілактика, попередження, злочинність.

The relevance of the article lies in the fact that crime prevention is currently one of the most priority areas of activity of every state. However, today the issue of defining crime remains insufficiently researched, and therefore it is difficult to establish the concept and essence of the crime prevention mechanism in order to improve it on a practical level. In this regard, it is relevant to study the problems of the functioning of the crime prevention mechanism at the current stage of development of Ukraine. The purpose of the article is the analysis of doctrinal sources regarding the concept and essence of the crime prevention mechanism and the formation of the author's definition based on this. The concept and structural elements of the crime prevention mechanism are analyzed in the scientific article. It was noted that in the current conditions of the development of

Ukrainian statehood and Russia's aggressive military invasion of the territory of Ukraine, the protection of national security is of great importance. The main factor in this is the development of new and improvement of existing methods and measures of crime prevention, development and adoption of a comprehensive crime prevention plan. In this regard, the question arises as to the definition of the constituent elements of the crime prevention mechanism, which should be aimed at achieving a socially acceptable level of crime, minimizing the consequences of committing criminal offenses. It was found out that it is impossible to clearly divide general social crime prevention into separate measures, as well as to name specific means of such prevention. In objective reality, they manifest simultaneously and inseparably, and the subjects of social crime prevention are all legal social and state-legal institutions, as well as every law-abiding member of society, who through their legitimate activities expand and strengthen the cultural sphere of society's life, narrowing and weakening thereby the sphere of its subculture and its criminally illegal segment. It was concluded that the crime prevention mechanism should be understood as the process of implementing a complex of interrelated and coordinated measures of an economic, legal, political, organizational and managerial nature, which are aimed at the prevention, prevention and termination of criminal offenses and are carried out by specially authorized state bodies within the framework of a comprehensive plan crime prevention.

Key words: *crime prevention, crime prevention mechanism, criminal offenses, prevention, prevention, crime.*

Вступ. Запобігання злочинності на сьогодні є одним із найбільш пріоритетніших напрямів діяльності кожної держави. Проте на сьогодні залишається недостатньо дослідженим питання щодо визначення злочинності, а відтак важко встановити поняття та сутність механізму запобігання злочинності з метою його удосконалення у практичній площині.

У зв'язку з цим актуальним є дослідження проблем функціонування механізму запобігання злочинності на сучасному етапі розвитку України.

Метою наукової статті є аналіз доктринальних джерел щодо поняття та сутності механізму запобігання злочинності та формування на основі цього авторської дефініції.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що у загальному сенсі «механізм – це внутрішній устрій, сукупність процесів, з яких складається явище» [1], а з позицій системного підходу – внутрішній устрій системи [2], механізм запобігання злочинності можна уявити як сукупність послідовно здійснюваних процесів, спрямованих на недопущення кримінальних правопорушень. Це узгоджується з розумінням самого запобігання злочинності як: діяльності, що перешкоджає вчиненню кримінальних правопорушень, що здійснюється насамперед з метою перервати дію чинників, що її зумовлюють, і тим самим перешкодити подальшому вчиненню злочинів, існуванню злочинності в сучасних параметрах та їхньому збільшенню [3].

Варто зазначити, що серед кримінологів немає узгоджених теоретичних уявлень про механізм запобігання злочинності в Україні. Цей аспект протидії її проявам тим чи іншим чином висвітлювався практично всіма відомими вітчизняними кримінологами, зокрема В. Батиргарєвою, А. Бойком, В. Глушковым, Б. Головкіним, Л. Давиденком, І. Даньшиним, О. Джуною, В. Дрьомінім, А. Закалюком, А. Зелінським, О. Кальманом, О. Костенком, І. Лановенком, О. Литвиновим, В. Поповичем, Б. Розовським, О. Храмцовим, В. Шакуном, О. Шостоко. Кожний із дослідників пропонує власне бачення цієї проблеми та оперує відповідною термінологією.

Варто зазначити, що на законодавчому рівні поняття «запобігання» та «протидія» не визначені. Тому, аналізуючи механізм запобігання злочинності, слід виходити із норм законодавства, які діють на сьогодні. У своїх наукових дослідженнях ми опираємось на ст. 1 Кримінального кодексу України, де зазначено, що «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також *запобігання* кримінальним правопорушенням» [6]. Саме тому, говорячи про мінімізацію кримінально протиправних посягань у нашій державі, слід оперувати поняттям «запобігання».

Серед кримінологів побутує думка, що розуміння сутності й змісту механізму запобігання злочинності має обумовлюватись сутністю та змістом самої злочинності як детермінованої суб'єктивними та об'єктивними чинниками еволюційно мінливої схильності людей до вчинення

кримінальних правопорушень та проявів останньої у формі їх реального вчинення. Отже, запобігти проявам злочинності означає не допустити виникнення схильності до кримінальних правопорушень, а коли вона вже виникла – не допустити її переростання у вчинення кримінального правопорушення [5].

Таким чином, об'єктом запобігання злочинності, що не входить до структури механізму такого запобігання, виступають: 1) фактори, що детермінують схильність до вчинення кримінальних правопорушень; 2) сама ця схильність у випадку її виникнення; 3) зусилля, спрямовані на її реалізацію у виді готування до кримінального проступку. Готування до злочинів іншої тяжкості, замах на вчинення кримінального правопорушення та вчинення закінченого кримінального правопорушення за кримінальним законодавством України потребують іншого засобу протидії злочинності, а саме – кримінально-правового реагування на їх вчинення, та детермінують механізм здійснення останнього.

Доцільно відмітити, що механізм запобігання злочинності утворюють дві складові: динамічна та статична. Перша з них, динамічна, містить заходи запобігання злочинності. Такими є: 1) профілактика злочинності, тобто зусилля, спрямовані на нейтралізацію суб'єктивних та об'єктивних обставин, що обумовлюють появу схильності до вчинення кримінальних правопорушень; 2) попередження злочинності, тобто застереження осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, про нераціональність їх вчинення через низку соціально негативних наслідків як для суспільства, так і для них самих; 3) припинення розпочатого злочинного діяння, тобто зусилля, спрямовані на переривання готування до кримінального проступку (ч. 2 ст. 14 КК України) [6].

Профілактика кримінальних правопорушень як перша складова механізму запобігання злочинності полягає в нейтралізації криміногенних передумов можливого правопорушення, або діяльності з усунення та нейтралізації причин його можливого вчинення, а також умов, що сприяють цьому [4].

Коли профілактика виявляється неефективною, виникає потреба в застосуванні попередження кримінальних правопорушень.

З цього приводу відмітимо, що попередження – це сукупність заходів, безпосередньо спрямованих на свідомість конкретних осіб або окремих їхніх груп, які мають кримінально протиправні наміри, замислюють вчинення кримінального правопорушення. На рівні індивідуального запобігання злочинам попередження проявляється як інформування потенційного злочинця про нераціональність спланованого ним кримінального правопорушення. Головною ознакою цієї форми запобігання є наявність зусиль, що застосовуються до конкретних осіб, які вже мають намір вчинити злочин. З позиції кримінального права це означає, що попередженням кримінального правопорушення є діяльність суб'єктів запобігання на стадії виявлення умислу на його вчинення [4].

Якщо й попередження не зупиняє потенційного злочинця і він розпочинає підготовку до вчинення кримінального правопорушення, то спрацьовує третя, остання складова механізму запобігання – припинення готування до вчинення кримінального правопорушення. При цьому припинення готування до такого правопорушення залишається у сфері запобіжної діяльності за умови, що готування до вчинення кримінального правопорушення не є кримінально караним. У випадку, коли за готування до кримінального правопорушення передбачено кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 14 КК України), припинення такого готування вже слід розцінювати не як засіб запобігання, а як правове реагування на вчинення кримінального правопорушення. За межами механізму запобігання злочинності перебуває й припинення кримінального правопорушення на стадії замаху на його вчинення, оскільки замах завжди визнається кримінально караним діянням [4].

Другу, статичну складову механізму запобігання злочинності, яку репрезентують засоби запобігання злочинності, коротко охарактеризувати складно. Окремо існують засоби профілактики, засоби попередження та засоби припинення проявів злочинності. Таких засобів безліч, причому їх вивчення та практичне застосування є предметом різних галузей знання та суспільної практики у всіх сферах людської життєдіяльності. Лише незначна їх частина є предметом кримінології та юриспруденції, наприклад, засоби оперативно-розшукової профілактики чи попередження кримінальних правопорушень або обвинувальний вирок суду (засіб), проголошення якого є потужним заходом запобігання злочинності, переважно у виді попередження осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень.

Отже, можна зробити висновок, що перша форма запобігання злочинності має на меті нейтралізацію причин та умов злочинності, друга форма – попередження кримінальних правопорушень – зосереджується на поведінці осіб, які схильні вчиняти кримінальні правопорушення, третя – припинення – спрямована на припинення вже початих кримінальних правопорушень.

Механізм запобігання злочинності має певні особливості залежно від рівня здійснення запобіжної діяльності. На її загальносоціальному рівні зазначений механізм уявляється як раціональне, правомірне та ефективне функціонування державних і громадських інституцій в масштабах усієї країни, що безпосередньо не має на меті, власне, недопущення вчинення кримінальних правопорушень, а сприяє забезпеченню повсякденної нормальної життєдіяльності суспільства, тим самим об'єктивно гарантує відсутність факторів, що породжують схильність до вчинення злочинних діянь, або стримує схильних до правопорушень суб'єктів від вчинення таких діянь. Об'єктом запобіжної діяльності на зазначеному рівні є злочинність усіх відомих її видів у масштабах країни.

Криминологи зазначають, що чітко поділити загальносоціальне запобігання злочинності на окремі заходи (профілактика, попередження чи припинення кримінальних правопорушень), а також назвати конкретні засоби такого запобігання неможливо. В об'єктивній дійсності вони проявляються одночасно й нероздільно, а суб'єктами загальносоціального запобігання злочинності є усі легальні соціальні та державно-правові інституції, а також кожний законотворчий член суспільства, які своєю правомірною діяльністю розширюють та укріплюють культурну сферу життєдіяльності суспільства, звужуючи й послаблюючи тим самим сферу його субкультури та її кримінально протиправного сегмента.

Механізм запобігання злочинності на його спеціально-кримінологічному рівні є: системою спеціально спрямованих на недопущення кримінальних правопорушень криминологічних та організаційно-правових засобів та заходів (функціональний аспект), що переважно здійснюються спеціально уповноваженими на це суб'єктами (інституціональний аспект) [4].

На відміну від механізму запобігання злочинності попереднього рівня, на спеціально-кримінологічному рівні її запобігання починає проявлятися специфіка об'єктів запобіжної діяльності. Такими зазвичай виступають певні види злочинності, наприклад корислива, насильницька, корупційна, транскордонна тощо, а не вся злочинність у країні.

Дещо іншою на цьому рівні постає й сама запобіжна діяльність: чітко проявляються її форми – профілактика, попередження та припинення правопорушень, а суб'єктами їх здійснення є не усі легальні інституції суспільства та держави, а лише нормативно визначені: органи публічної влади, державні органи забезпечення правопорядку, відповідні структури громадянського суспільства (громадські організації з протидії корупції, торгівлі людьми, екологічним правопорушенням, катуванням та іншим видам злочинності тощо).

На основі цього можна виокремити особливості механізму запобігання злочинності.

По-перше, це практична сторона, пов'язана з діяльністю спеціального кола органів кримінальної юстиції, уповноважених державою виявляти, розкривати, попереджати і припиняти протиправні діяння. Розвиток нових економічних формацій знаходить своє втілення і в організації та регламентації діяльності цих структур. Практична ж реалізація ними своїх повноважень – неминучий об'єкт критики, тому що їх діяльність і в умовах соціалізму, і в умовах ринкових відносин пов'язана із застосуванням заходів примусу. Позначається і спрямованість державної, у тому числі правової, політики в розглянутій області суспільних відносин, виходячи з конкретних реалій. Проте існування в суспільстві злочинності неминуче вимагає застосування засобів і методів впливу на неї. По-друге, завдання правової науки в будь-який період часу полягають у тому, щоб узагальнювати практику діяльності органів кримінальної юстиції і сформулювати на цій основі теоретичні положення і практичні рекомендації. Якщо говорити про зовнішню сторону проблеми, то цілком допустимим є використання поряд із терміном «запобігання злочинам» і поняття «механізм запобігання злочинам». На нашу думку, це можливо з тієї причини, що даний термін указує як на можливість використання для впливу на злочинність різних засобів і методів, так і на їхній взаємозв'язок. Крім того, він підкреслює і послідовний хід їхньої реалізації в порядку, що цілком відповідає за можливостями як злочинності в цілому, так і її окремим видам [7].

Висновки. Отже, під механізмом запобігання злочинності доцільно розуміти процес реалізації комплексу взаємопов'язаних і взаємоузгоджених заходів економічного, правового, політичного, організаційно-управлінського характеру, які спрямовані на попередження, профілактику та припинення кримінальних правопорушень і здійснюються спеціально уповноваженими державними органами в рамках комплексного плану запобігання злочинності.

Механізм запобігання злочинності доцільно нормативно визначити у окремому нормативно-правовому акті і передбачити основні напрями запобіжної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Видавництво «Перун», 2005. 665 с.
2. Ковальова Т. Тлумачний словник української мови. Фоліо, 2018. 608 с.
3. Закалок А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: У 3-х кн. Кн. 3: Практична криминологія. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 320 с.
4. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 104–112.
5. Куц В. Механізм запобігання злочинності: теоретичний аспект. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4. С. 20–27. <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/4-2018/kuts.pdf>
6. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 року № 2341-III. База даних «Законодавство України», ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
7. Черкасов О.М. Поняття і структура механізму запобігання злочинам. *Форум права*. 2009. № 3. С. 652–656. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.